

Problematika stvarnosti v delu dveh doktorandov pri profesorju Francetu Vebru

UVOD

Največji slovenski filozof v prvi polovici 20. stoletja in prvi profesor za filozofijo na novo ustanovljeni univerzi v Ljubljani France Veber (1890-1975) je imel v petindvajsetih letih neprekinjenega delovanja na ljubljanski univerzi precejšnje število študentov, učencev in doktorandov. Med njimi se v literaturi najpogosteje omenjajo: Klement Jug (1898-1924), Alma Sodnik (1896-1965), Stanko Gogala (1901-1987), Vladimir Bartol (1903-1967), Mirko Hribar (1902-1999), Leon Žlebnik (1918-2004), Cene Logar (1913-1995), Rudolf Trofenik (1911-1991), Vinko Brumen (1909-1993), Anton Trstenjak (1906-1996) in Ludvik Bartelj (1913-2006).¹

O Vebrovi filozofski šoli je bilo doslej zelo malo napisanega; izjema so študije o njenih posameznih predstavnikih, med drugim o Bartlju in Jugu.² Ponekod se jo omenja kot 'ljubljsko filozofsko šolo' (Žlebnik, 1939), medtem ko nekateri celo zanikajo obstoj posebne šole (Brumen, 1992: 160). Svoj razcvet je doživela zlasti v času med obema vojnama, ko je Vebrova filozofija naletela na velik odmev tudi v širši javnosti. V tem času je izšlo lepo število razprav in poljudnih člankov, ki so jih

njegovi učenci objavljali v tedanjih revijah in časopisih, med drugim v *Sodobnosti*, *Času*, *Domu in svetu*, *Pedagoškem zborniku*, *Naši dobi*, *Ljubljanskem zvonu*, *Njivi*, *Križu* in *Modri ptici*.³ Ustanovljeno je bilo prvo slovensko filozofsko društvo,⁴ v okviru katerega so bila organizirana številna predavanja in debatni večeri; v tujih revijah je izšlo tudi nekaj obsežnejših študij o Vebrovi filozofiji v nemškem jeziku, ki so bile sploh prve predstavitve njegovega dela v tem govornem območju, saj je sam zelo malo objavljal v nemščini.⁵

Po končani drugi svetovni vojni in Vebrovi prisilni upokojitvi leta 1945 je zanimanje za njegovo filozofijo tudi med njegovimi učenci počasi zamrlo (med redkimi izjemami sta bila Bartelj in Brumen, ki sta se tako rekoč vse življenje ukvarjala z njegovo filozofijo in jo plodno razvijala dalje). Temu so nedvomno botrovale tudi spremenjene družbene razmere: v novi družbeni ureditvi zanjo ni bilo več prostora, v filozofskem seminarju je kot glavna smer več desetletij prevladoval dialektični oz. historični materializem. Le redki so se poklicno ukvarjali s filozofijo,⁶ mnogi so se posvetili drugim področjem.⁷ Vse do nedavnega je bilo s filozofskega vidika skorajda povsem neraziskano delo tistih, ki

so pri Vebru doktorirali. Veber je bil namreč v letih 1923 do 1945 mentor kar pri triindvajset doktoratih: prvi je pri njem doktoriral Stanislav Leben in kot zadnji leta 1945 Josip Premrov, v povprečju je pri njem doktoriral več kot eden doktorand na leto.⁸ Alojz Cindrič je bil prvi, ki je zbral in v monografski obliki objavil zgodovinsko-dokumentarno gradivo o Vebrovih doktorandih (gl. Cindrič, 2015), ki ga hranijo arhiv Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in druge ustanove. Temu je sledila izdaja zbornika razprav *Pozabljena generacija filozofov* (gl. Uršič, 2016)⁹ s predstavitvijo posameznih doktorandov, ki jo je pripravil Oddelek za filozofijo na Filozofski fakulteti.

Če bežno preletimo že samo naslove doktorskih nalog (napisane so bile v slovenskem, srbohrvaškem in nemškem jeziku),¹⁰ je mogoče opaziti, da so doktorandi obravnavali zelo različno problematiko, ki sodi k različnim filozofskim disciplinam – od filozofske psihologije, predmetnostne teorije, etike, estetike, spoznavne teorije, metafizike, socialne filozofije, pa do filozofije prava, filozofije jezika in sociologije. Presenetljivo je, da se nihče ni poglobljeval s filozofijo religije, ki je Vebra zaposlovala v različnih obdobjih njegovega filozofskega razvoja. Malo je tudi disertacij, ki bi bile izrecno predmetnostnoteoretično naravnane, prav tako so se le maloštevilni izčrpneje posvetili obravnavi teorije stvarnosti, ki jo je učitelj razvijal v svojem zadnjem, realističnem obdobju.

Pri vseh doktorandih je nedvomno dobro vidno poznavanje Vebrove filozofije in njegovih del; opaziti je mogoče tudi, da so sledili razvoju njegove misli in spremembam, ki jih je uvažal v različnih obdobjih filozofiranja. Največji vpliv je imela kajpada njegova psihologija – ‘opisna’ oziroma ‘analitična’ psihologija –, saj je njene temeljne postavke v takšni ali malce drugačni obliki prevzela večina (z nekaterimi izjemami) doktorandov; povečini so jo razvijali dalje in jo dopolnjevali z lastnimi uvidi. Po drugi strani pa so se v marsikaterem pogledu tudi oddaljili od svojega učitelja, nekateri so njegove misli

plodno uporabili na področjih, s katerimi se sam ni ukvarjal, kot sta na primer problematika izseljenstva in domovine. Prav tako lahko v disertacijah opazimo dobro poznavanje sodobnih filozofskih tokov – graške šole predmetnostne teorije, fenomenologije, eksistencialne filozofije ... – in psiholoških smeri, kot so behaviorizem, gestalt-psihologija, psihoanaliza ipd.

V pričujočem prispevku si bomo poglobljevali dve disertaciji, ki poglobljeje obravnavata teorijo zadevanja in stvarnosti. Mladi Herman Lešanc, ki je veliko obetal, je tej tematiki posvetil obširno razpravo v nemškem jeziku z naslovom »Über das ‘unmittelbare Gegebensein’ in der äußeren Wahrnehmung« (1938), ki je bila objavljena v priznani psihološki strokovni reviji *Archiv für die gesamte Psychologie* iz Leipziga.¹¹ Profesor Ljubomir Jurković, ki je promoviral tik ob izbruhu druge svetovne vojne, pa je v svoji doktorski nalogi *Psihologija patriotskog osećanja* (1941), v kateri je izhajal iz učiteljeve teorije stvarnosti, raziskal posebno vrsto elementarnega doživljanja, ki ga občutimo do domovine, namreč domovinsko čustvo. Obema je skupno, da sta v marsikaterem pogledu ubrala lastno pot; Jurkovičeva obravnava domovinskega doživljanja je bila v tedanji analitični psihologiji nekaj povsem novega.

LEŠANČEVA NEPOSREDNA POT DO STVARNOSTI

Herman Lešanc,¹² ki sodi v najmlajšo generacijo Vebrovih učencev, je v strokovni javnosti poznan zlasti po že omenjeni razpravi,¹³ saj se je njegova življenjska pot na žalost mnogo prezgodaj končala. V njej se je navezoval na učiteljevo teorijo zadevanja, ki jo je poznal zlasti iz njegovih predavanj v filozofskem seminarju (učiteljevo delo *Vprašanje stvarnosti* je bilo namreč objavljeno šele pozneje). Opozorimo naj, da se je s to problematiko ukvarjal zgolj s psihološkega in spoznavnoteoretskega vidika, medtem ko ga ontološki vidik ni toliko zanimal.

POSREDNE TEORIJE ZAZNAVANJA

Lešanc izhaja od vprašanja, ali lahko neposredno dojamemo zgolj lastno doživljanje oziroma naš jaz, ali pa je na takšen način mogoče dojeti tudi realni zunanji svet. Na kratko obravnava različne posredne teorije dojetja fizičnega, ki so jih razvili v (širši) fenomenološki tradiciji, zlasti Franz Brentano in njegovi učenci, saj je prav ta šola prek graškega filozofa Alexiusa Meinonga pomembno vplivala na tedanje slovensko moderno filozofijo.

Kot je znano, je v skladu z Brentanovo teorijo intencionalnosti, ki jo je podal v svojem znamenitem delu *Psihologija z empiričnega vidika* (1874), skupna značilnost vseh duševnih pojavov usmerjenost na objekt (Brentano, 1999: 126): ko si predstavljamo, si vedno predstavljamo nekaj, kot npr. rdeče. Poleg tega pa se vsak duševni pojav nanaša tudi na samega sebe – v zvezi s tem Brentano govori o njegovem primarnem in sekundarnem objektu. V zgornjem primeru je tako predstavljanje rdečega primaren objekt, predstava predstave rdečega pa sekundaren. Vendar pri tem ne gre za neki dodatni duševni pojav, ampak je konstitutivni del notranje zavesti same. Časovno se pojavljata hkrati, kot dela istega akta, čeprav je po naravi stvari predstavljanje rdečega pred predstavljanjem predstavljanja. Brez takega samonanašanja duševnih pojavi ne bi bili zavestni.

Fizične in duševne pojave dojamemo na različen način: prvi so nam dani z zunanjim, drugi pa z notranjim zaznavanjem, ki sodita po Brentanu k razsojanju, v razred sodb. Z njimi sprejemamo nekaj kot resnično ali zavračamo kot neresnično. Če npr. vidimo rdeče, sprejemamo rdeče kot eksistentno. Vendar je po njegovem takšno zaznavanje slepo in podvrženo zmotam (Brentano, 1999: 42-43): nimamo nobene pravice verjeti, da so fizični pojavi tudi v resnici takšni, kot jih zaznamo. Še več, sploh niso nič dejanskega, ampak zgolj 'znaki nečesa dejanskega', kar s svojim učinkovanjem povzroča v nas

čutne predstave. V nasprotju s tem je to, kar spoznamo z notranjo zaznavo, neposredno razvidno in izključuje vsakršno zmotu. Za to jamči identiteta med zaznavajočim in tem, kar je zaznano: tako kot duševne pojave zaznamo, takšni so tudi v resnici. Zato je za Brentana notranje zaznavanje tudi edino zaznavanje v pravem pomenu besede (Brentano, 1999: 129).

NEPOSREDNA PREDMETNA ZAVEST

Brentanova kot tudi druge fenomenološke teorije, po katerih nam je fizično dano vedno le posredno, prek psihičnega, naše zavesti, po Lešančevem mnenju temeljijo na zmotni predpostavki, namreč, na dvojnosti med zavestjo in (transcendentnim) predmetom kot nečim, kar je docela različno. To je posledica tega, da so precenjevali logično razlikovanje med obema (Lešanc, 1938: 270). Toda empirična in psihološka dejstva nam pričajo o tem, da je mogoče tudi neposredno zaznavanje fizičnega. Lešanc namreč meni, da imamo tako pri spoznavnem subjektu kot tudi spoznavnem objektu opraviti z dejansko bivajočim, s stvarnostjo, na kateri lahko razlikujemo različna območja ali »sloje« – anorgansko (na strani objekta), organsko, duševno in duhovno stvarnost (na strani subjekta) (Lešanc, 1938: 268). Stvarnost pri tem dojemamo kot dinamično »tujo silo«, ki deluje na nas in na katero se na neki način odzivamo in se ji prilagodimo (Lešanc, 1938: 272). Ko npr. slišimo močan zvok, je zvok dinamična sila, ki se razlikuje od našega jaza in deluje na nas; prilagodimo se ji tako, da si zatisnemo ušesa. V tem primeru sta jaz¹⁴ in predmetno območje med seboj v neposrednem »dinamičnem stiku« (Lešanc, 1938: 274), ko »zadeneta ali trčita drug ob drugega« (Lešanc, 1938: 283). Zato tu ne gre za pravi intencionalni odnos, ampak za »funkcijsko nanašanje (nem. Funktionsbezug)« (Lešanc, 1938: 274) dveh stvarnosti, namreč fizične stvarnosti, ki deluje, in jaza kot pasivne (telesno-duševne) stvarnosti, na katero deluje. To je nekoliko spremenjena teorija

zadevanja, kot jo najdemo pri Vebru; Lešanc namreč ne razlikuje med postvarjevanjem in ponazorovanjem, niti ne pozna negativnega zadevanja, ko stvarnost ne zadenemo, ampak jo »zgrešimo«.

Čeprav stvarnost dojemamo kot nekaj enotnega in celovitega, lahko na njej odkrijemo nekaj razlik, kot npr. med živo in neživo, med svojilno in kazalno (se pravi: našo lastno in tujo) stvarnostjo. To so razlike v sami stvarnosti in ne v njenih čutnih kvalitetah, ki jih upoštevamo tudi v našem konkretnem udejstvovanju. Oglejmo si naslednji primer (Lešanc, 1938: 276): ko v temi nepričakovano zadenem ob nekaj trdega, to sprva dojamem kot »nekaj tujega, kar mi nudi odpor«, kot neko dinamično »tujo silo«; v naslednjem hipu pa se mi ta stvarnost kaže kot razčlenjena, in sicer lahko razlikujem med »mojim« in »tujim« telesom, med »mojim živim« telesom in »tujim neživim« telesom ... Poleg tega lahko na stvarnosti odkrijemo še nekatere kvantitativne razlike, ki jih je poznal tudi Veber, kot so npr. razlika v izrazitosti zadevanja pri posameznih čutilih ter psihološka razlika v prodornosti in intenzivnosti (Lešanc, 1938: 279). Če npr. primerjamo tipanje in gledanje, je zadevanje pri tipanju veliko bolj izrazito, zato smo bolj prepričani v obstoj stvarnosti, ki jo otipamo. Prav tako se nam zdi kamen, ki smo ga zadeli, bolj stvaren od vode in dima, ki smo ju prav tako zadeli. Podobno se nam tudi tla, po katerih hodimo, zdijo bolj stvarna od tal, na katere smo skočili z višine. Poleg tega je stvarnost za Lešanca tudi prostorsko in časovno lokalizirana; na njej lahko razlikujemo časovna in prostorska določila, kot so npr. »sedaj – prej – pozneje«, »tu – tam«, pri čemer je osnova prostorske lokalizacije jaz, ki se nahaja v telesu, in ima prek njega neposreden stik s tujo prostorsko stvarnostjo. Nadalje je stvarna prostornost tudi podlaga likovne, vendar je treba pripomniti, da avtor tega v svoji razpravi ni podrobneje obdelal.

Če na tem mestu povzamemo: po Lešancu torej na tej stopnji¹⁵ ne dojemamo običajnih

fizičnih stvari, kot so npr. kamni, drevesa, žoge, cvetlice ipd., ampak zgolj stvarnost kot neko tujo silo, ki deluje na nas in ima določene stvarne kvalitete (živa, neživa, tuja, naša ipd.). Zato je za nas še povsem nenazorna, brez slehernih čutnih kvalitet, saj po njegovem še ni nobene razlike med »bitjo in takšnostjo« (Lešanc, 1938: 283). Seveda pa si je to težko zamisliti in tudi Lešanc v svoji razpravi ni podal za to dovolj prepričljivega primera. V tej točki se tudi bistveno razlikuje od svojega učitelja Vebra, za katerega obe funkciji občutkov, namreč zadevanje in predočevanje vedno nastopata hkrati, zaradi česar si stvarnost ponazorujemo in njene čutne kvalitete hkrati postvarujemo.

NOVA TEORIJA ZUNANJE ZAZNAVE

Opozoriti velja, da Lešanc v svoji razpravi ne zavrača fenomenoloških posrednih teorij dojemanja fizičnega kot zmotnih, ampak nasprotno trdi, da moramo razlikovati dve različni razvojni stopnji zavesti oziroma dojemanja - nižjo ali neposredno in višjo ali intencionalno dojemanje.

Neposredno dojemanje zunanje stvarnosti, ki so ga zmožne tudi višje razvite živali, je kajpada prvotno. Ker je na tej stopnji naš jaz, ki je v neposrednem stiku s tujo stvarnostjo, še povsem pasiven in ni prave razlike med njim in intencionalnimi doživljaji, po njegovem v tem primeru sploh ne moremo govoriti o dojemanju v pravem pomenu besede (Lešanc, 1938: 286).

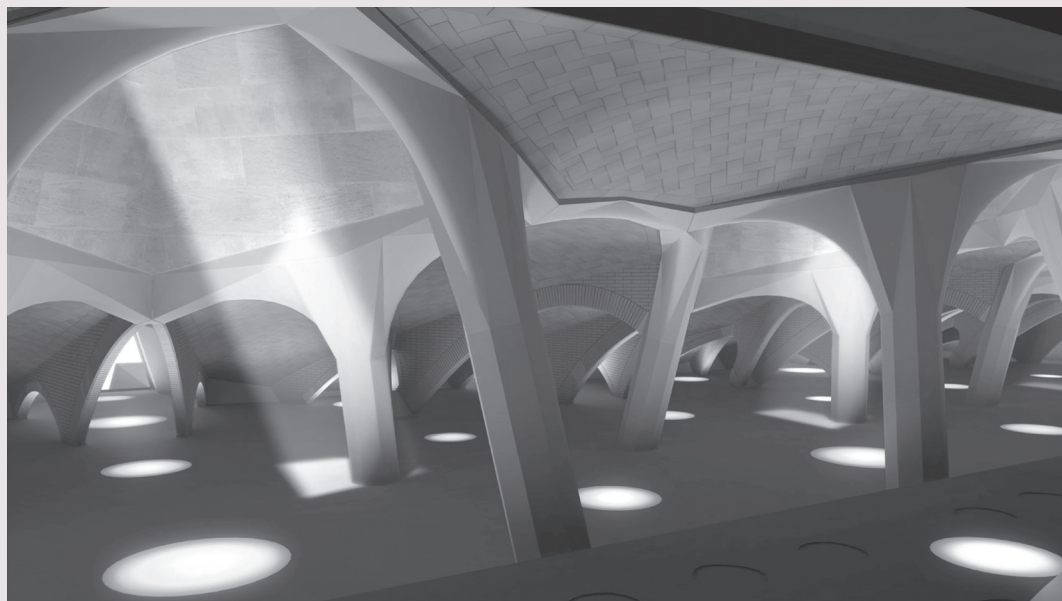
Temu razvoju sledi posredno ali intencionalno dojemanje fizičnih stvari. Na tej stopnji dojamemo običajne (posamezne) realne predmete, kot so hiša, drevo, cvetlica ipd., ki smo jih »(miselno) izločili iz njihovega okolja« (Lešanc, 1938: 277). So nam nazorno dani, kolikor jih dojemamo hkrati z njihovimi čutnimi kvalitetah. Kot je mogoče razbrati iz tega, sta pri Lešancu funkciji postvarjevanja in ponazorovanja ločeni in pripadata različnim stopnjama zavesti, saj šele na višji stopnji, na stopnji intencionalne

zavesti stvarnost tudi ponazorujemo. Pri zunanji zaznavi imajo to funkcijo pristne čutne predstave, ki nam po svoji vsebini predočujejo nekaj, kar je »zunaj« njih. Vendar pri tem ne gre za golo predstavljanje, ampak Lešanc sledeč Meinongu trdi, da se mora pri tem predstavi kot pasivnemu doživljanju pridružiti aktivno menjenje, ki ima obliko eksistenčne sodbe »X eksistira«. Če npr. zaznavam drevo, sodim, da drevo eksistira. Tu pa se začnejo stvari zapletati; interpretacijo otežuje tudi dejstvo, da je avtor to obravnaval zelo bežno in je očitno, da tega še ni povsem do kraja domislil. Predmeti sodb so namreč v Meinongovi tradiciji objektivni; objektivni pa – in to je ena od temeljnih postavk predmetnostne teorije – ne eksistirajo tako kot realni predmeti, ampak zgolj subsistirajo, obstajajo (nem. *Bestehen*). Če je v zgornjem primeru drevo realen predmet, ki eksistira, pa je eksistenca drevesa idealen predmet, ki je brez časovnih določil in zgolj subsistira – to navsezadnje pomeni, da smo zapustili

stvarnost in se znova znašli na predmetnem področje predmetnostne teorije, namreč pri predmetih, prostih bivanja.

Pripomnimo naj, da v Lešančevi razpravi ostaja odprtih več vprašanj. Tako sploh ni načel vprašanja, kakšno vlogo imajo v njegovi teoriji zunanje zaznave predikativne sodbe, saj običajno ne zaznavamo le, da fizični predmeti obstajajo, ampak tudi njihove lastnosti, npr., da je drevo zeleno, košato, visoko, staro. Poleg tega ni povsem jasno, kdaj je naše dojemanje v resnici docela neposredno, ne da bi ga spremljalo višje intencionalno dojemanje. Ali je to mogoče le v nekaterih posebnih primerih, ki jih navaja Lešanc, ko npr. zaslišimo grmenje ali v temi nepričakovano zadenemo ob neki predmet – pri čemer stvarnost v prvi vrsti občutimo zgolj kot neko tujo silo, ki nam stoji naproti. Prav tako ni podal odgovora na vprašanja, ali je zunanje zaznavanje zanesljivo, kdaj je pravilno oz. resnično, na podlagi česa je mogoče pravilne zaznave razlikovati od halucinacijskih ipd.

Detajl notranjosti Sagrade Familie

DOMOVINSKO ČUSTVO IN STVARNOST PRI JURKOVIČU

Kot smo že omenili, se je Ljubomir Jurkovič¹⁶ v svoji disertaciji *Psihologija patriotskog osećanja*, napisani v cirilici, lotil tematike, ki je Veber ni obravnaval in je na tem področju pravzaprav oral ledino: raziskal je posebno vrsto doživljanja, namreč domovinsko čustvo.¹⁷ Njegov predmet je »rodna gruda«, na kateri smo se rodili, živimo in delamo; na kateri živi naš narod in so živeli naši predniki (gl. Jurković, 1941: III).

DOMOVINA KOT POSEBNA STVARNOST

Prva poglavja disertacije so namenjena podrobnejši obravnavi predmeta in nosilca domovinskega čustva ter opazovanju kot neposredni poti do domovine kot posebne stvarnosti. Pri tem se Jurković opira na nekatera spoznanja iz Vebrove genetično-dinamične psihologije, ki jo je ta razvijal v času pred drugo svetovno vojno. Njegov učitelj jo je uvedel kot disciplino, ki ne proučuje več zgolj naših doživljajev, ampak je njen predmet življenje v najširšem pomenu – vegetativno, animalno in duhovno življenje. V skladu s tem je menil, da je glavna metoda tovrstne psihologije zunanje opazovanje, s katerim opazujemo zunanjo stvarnost, ki nas obdaja. Takšno opazovanje je primarno in psihološka podlaga vsega opazovanja (gl. Veber, 1939: 59 in nasl.); brez njega tudi notranje opazovanje, se pravi opazovanje našega lastnega doživljanja, ne bi bilo mogoče.

Podobno kot Veber daje tudi Jurković prednost zunanjemu opazovanju pred notranjim, ki nas neposredno vodi k domovini, ki je dinamična, se neprestano spreminja in je polna »prvobitnih sil« (Jurković, 1941: 7). Domovinska stvarnost pa je nekaj kompleksnega, pri čemer navezujoč se na svojega učitelja, razlikuje med neživo in živo zunanjo stvarnostjo različnih redov, ki jim pripada posebna dinamika.¹⁸ K domovini sodijo tako »gola« zemlja in vode (neživa zunanja

stvarnost nižjega reda), rude kot narodno bogastvo (neživa zunanja stvarnost višjega reda),¹⁹ kot tudi rastlinstvo in živalstvo (živa zunanja stvarnost nižjega in višjega reda).²⁰ Poleg tega priznava tudi obstoj posebne »osebne stvarnosti« (Jurković, 1941: 13), to je duševne substance, ki je pravi nosilec domovinskega čustva in za katero sta značilni posebni sili, namreč razum in volja.

Kot smo že omenili, ima v Jurkovićevem delu pomembno vlogo opazovanje, ki je posebna »sila subjekta« (Jurković, 1941: 7), s katerim lahko neposredno prodre do stvarnosti,²¹ in brez katerega ni mogoče nobeno drugo doživljanje. Podobno kot Veber razlikuje različne vrste opazovanja, namreč zunanje ali notranje, slepo ali živo (opazovanje nežive ali žive stvarnosti) stvarno ali ponazorovalno, svojilno ali kazalno (opazovanje lastne ali tuje stvarnosti), med katerimi obstaja kontraren odnos. Poleg zunanjega ima pomembno vlogo tudi svojilno opazovanje, s katerim dojemamo domovino kot to, kar je naše (Jurković, 1941: 18). Sposobnost za opazovanje je pri ljudeh različno razvita, zaradi česar so nekateri bolj nagnjeni k določenim vrstam opazovanja. Na podlagi tega razlikuje različne tipe opazovalcev oz. različne tipe patriotov. Tako je npr. pri nekaterih bolj razvito svojilno opazovanje, pri drugih pa kazalno: prvi se zanimajo zgolj za svojo domovino in so »slepi« za vse, kar je tuje – Jurković jih imenuje »egoisti«, medtem ko imajo drugi za domovino ves svet, do lastne domovine pa so indiferentni – to so kozmopoliti, svetovljani.

Sposobnost za opazovanje je mogoče vaditi, zaradi česar jo posameznik lahko izboljša, spreminja se tudi tekom celega življenja in je v mladosti drugačna kot v starosti. Opazovanje je najbolj intenzivno prav v obdobju pubertete, medtem ko v starosti njegova intenzivnost močno upade (Jurković, 1941: 27). Na tovrstno sposobnost vplivata tudi naravno in socialno okolje, v katerem nekdo živi. Nekdo, ki živi tik ob reki, doživlja vodo kot »elementarno silo« povsem drugače od tistega, ki živi daleč stran od nje in nima njene pristne predstave.

Prav tako vaščan doživlja zunanjo stvarnost drugače od meščana, kmet posestnik drugače od kmeta, ki je brez lastne zemlje in obdeluje tujo zemljo (Jurković, 1941: 37).

STRUKTURA DOMOVINSKEGA DOŽIVLJANJA

Jurković je od Vebra prevzel razdelitev doživljajev na dve obsežni skupini, na umske in emocionalne doživljaje; k prvim sodijo predstave in misli, k drugim pa čustva in stremjenja. Pri tem so predstave temeljne in so nujna psihološka podlaga vsem ostalim razredom doživljajev. Učiteljev vpliv je viden tudi pri opisu posameznih razredov doživljajev: pri razlikovanju med vsebino, aktom in predmetom doživljajev, med pasivnimi in aktivnimi, pristnimi in nepristnimi doživljaji ...

Osrednji del disertacije je namenjen podrobni analizi umskega in čustvenega doživljanja domovine. Najbolj temeljne so čutne predstave, ki nam jih posredujejo čutila (vid, sluh, otip, vonj ...) in so docela pasivne. Na njih so zgrajene kompleksnejše predstave višjega reda, kot npr. predstave gozda, gore, morja ..., ki ne morejo nastati brez neke aktivnosti subjekta – to je povezovanja predstav, abstrakcije ... (Jurković, 1941: 54). Vendar na takšen način pridemo vselej do posameznih, delnih predstav domovine, medtem ko si domovine kot celote ne moremo predstavljati povsem adekvatno (Jurković, 1941: 56). Pri izpopolnjevanju naših predstav imajo pomembno vlogo domišljajske predstave (deloma se ujemajo s pojmom nepristnega doživljanja pri Veburu), s katerimi si predstavljamo nekaj zgolj »posredno«, na podlagi pripovedovanja drugih oseb, tega, kar smo prebrali, videli na fotografijah ... Od čutnih predstav, na katerih slonijo, se razlikujejo po aktu in ne po vsebini; njihovo oblikovanje je odvisno od subjektivnih psiholoških sposobnosti in dispozicij, zaradi česar imajo lahko različni ljudje o istem predmetu različne domišljajske predstave. To pomeni, da se naše

predstavljanje domovine spreminja in je tem bolj popolno, čim več smo uspeli tovrstnih predstav nadomestiti s čutnimi (Jurković, 1941: 121).²²

Z mislimi, s katerimi po Jurkoviću zavzamemo »neko stališče« do domovine, zatrjujemo oz. zanikujemo različna dejstva, kot npr., da je Triglav visok, da je morje globoko, da je drevo košato. Sledeč Veburu razlikuje med »nahajalnimi« (npr. »jezero eksistira«) in »takovostnimi« mislimi (npr. »jezero je globoko«), »samomislimi« in sklepi, trditvami oz. prepričanji in dopustitvami. Posebno pozornost je namenil tudi vprašanju geneze predstav in misli – sam govori o pravilnosti oz. nepravilnosti (pri Veburu: avtonomnost in heteronomnost),²³ pri čemer je mogoče opaziti, da se njegove rešitve razlikujejo od Vebrovih. Kriterij za njihovo razlikovanje je namreč po Jurkoviću v »normalnem« poteku doživljanja: umski doživljaji so pravilni, če jih dobimo brez nekih ovir v predstavljanju in mišljenju (se pravi, če so naši čutni organi normalno razviti in normalno delujejo oz. če nas pri razsojanju vodi »zdrav« razum); če pa njihov nastanek odstopa od »normalnega« oz. jih dobimo na podlagi drugotnih psiholoških dejavnikov, kot so bolezenska stanja, različna čustva in želje, ponavljanje, sugestija, opiranje na avtoriteto ..., so nepravilni. To nam po njegovem tudi pomaga razlikovati med pravimi in »frazerskimi« domoljubi (Jurković, 1941: 104): samo tisti, katerih umsko doživljanje domovine je pravilno, so tudi »zavestni«, pravi patrioti, saj njihovo doživljanje in odnos na domovine ne temeljita na nekih »heteronomnih virih« (Jurković, 1941: 104).

V zadnjem delu disertacije najdemo obširen opis strukture domovinskega čustva kot posebnega elementarnega čustva poleg hedonskega, estetskega, aksiološkega, logičnega, elevteričnega, hagiološkega in vitalnega, ki jih je poznal Veber. Tako kot druga čustva je pasivno in polarno ter ima lahko različne stopnje, pri čemer med pozitivnim in negativnim čustvom obstaja kontraren odnos, se pravi, da občutenje

maksimalne prijetnosti ne pomeni, da pri tem hkrati občutimo minimalno neprijetnost. Zgrajeno je na predstavah ali mislih, oz. natančneje, njegova neposredna psihološka podlaga so predstave svojilnega značaja (Jurković, 1941: 110), ki kažejo svoj predmet s posebnega vidika, namreč kot nekaj, kar je naše in ne tuje. Primer za domovinsko čustvo je prijetnost, ki jo vzbuja v nas lepota našega rodnega kraja, pri čemer ne uživamo v njegovi lepoti (kar bi bil estetski občutek), ampak ga občutimo spričo tega, kolikor je ta kraj naš, kolikor je del naše domovine (Jurković, 1941: 117).²⁴ Tovrstno čustvo je usmerjeno na predmet predstav, na katerih sloni in nam kaže njegovo posebno vrednost, namreč vrednoto pripadnosti, domovinsko vrednoto (Jurković, 1941: 111, 117). Zаметke tega čustva lahko opazimo že pri majhnem otroku v prvih mesecih življenja, ko mu ugodje vzbujata njegova mehka posteljica in topel voziček, ki predstavlja zanj prvo znano okolje (Jurković, 1941: 111-112).

Poleg tega je lahko domovinsko čustvo čutno ali domišljjsko, kar je odvisno od tega, na katerih psiholoških podlagah sloni. Če so med njegovimi neposrednimi psihološkimi podlagami čutne predstave, je čutno in nam kaže vrednosti na predmetih teh podlag. Domišljjsko domovinsko čustvo ima med svojimi podlagami tudi domišljjske predstave oz. misli. Avtorjev primer: če prebivamo v tujini in si ogledujemo fotografijo naše domovine, doživljamo pozitivno čustvo že zgolj zavoljo tega, da imamo svojo domovino (Jurković, 1941: 128). Obe vrsti domovinskih čustev sta pri posameznikih lahko različno izraziti in dajeta glavni čustveni »ton« njihovemu odnosu do domovine. Čutno čustvovanje ljudi bolj »poveže z zemljo, jih usvoji (...) in jim ne dovoli, da bi jo zapustili« – takšno doživljanje je značilno zlasti za kmete. V nasprotju s tem je domišljjsko čustvovanje bolj »prožno in svobodnejše« (Jurković, 1941: 135) – občutijo ga v prvi vrsti umetniki.

Domovinsko čustvo se od ostalih vrst čustev razlikuje po dimenziji trajnosti,

kar pomeni, da ga nimamo le tedaj, ko ga dejansko občutimo, saj bi nam sicer domovina ne pomenila neke trajne vrednosti. Nasprotno, trajno je v smislu, da po Jurkoviću postane konstitutivni del naše osebnosti (Jurković, 1941: 120). Na podlagi tega je po njegovem mogoče razlikovati različne tipe patriotov, domoljubov – od najbolj »pravovernih«, čustveno »mlačnih« pa do povsem indiferentnih. To čustvo je najbolj razvito pri kmetih, ki obdelujejo zemljo in so z njo tesno povezani, slabo razvito pa je pri delavskem razredu, ki je izgubil neposredne vezi z zemljo in dela v velikih tovarnah in rudnikih po celem svetu.

Čeprav so Jurkovićeva izvajanja mestoma pomanjkljiva in v nekaterih delih niso dovolj izdelana – to zadeva zlasti teorijo zadevanja, vprašanje odnosa med opazovanjem in drugim doživljanjem, razliko med avtonomnim in heteronomnim doživljanjem ..., je v njegovem delu vsekakor lepo vidno, kako je mogoče plodno uporabiti Vebrove zamisli.

LITERATURA:

- Brentano, Franz. 1999. *Psihologija z empiričnega vidika*, Ljubljana: Slovenska matica.
- Brumen, Vinko. 1992. *Argentinski spisi* (ur. Mislej, I. in Jerman, E.). Ljubljana: Slovenska matica.
- Cindrič, Alojz. 2015. *Od imatrikulacije do promocije. Doktorandi profesorja Franceta Vebra na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v luči arhivskega gradiva 1919-1945*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zbirka Historia facultatis).
- Jurković, Ljubomir. 1941. *Psihologija patriotskog osećanja*. Rokopis.
- Lešanc, Herman. 1938. »Über das „unmittelbare Gegebensein“ in der äußeren Wahrnehmung«. *Archiv für die gesamte Psychologie*, 102, 263-290.
- Lešanc, Herman. 1940. »Stvarnost in zavest. Ob Vebrovi knjigi Vprašanje stvarnosti«. *Dom in svet*, 7, 398-401; 8 467-475.
- Pihlar, Tanja. 2015. »Pot iz pozabe«. V: Alojz Cindrič: *Od imatrikulacije do promocije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zbirka Historia facultatis), 299-310.
- Stock, Mechthild in Stock, Wolfgang G. 1990. *Psychologie und Philosophie der Grazer Schule. Eine Dokumentation zu Werk und Wirkungsgeschichte* [von] Alexius Meinong, Stephan Witasek, Rudolf Ameseder, Vittorio Benussi, Ernst Schwarz, Wilhelm M. Frankl und France Veber I., II. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- Anton Terstenjak (ur.). 1972. *Vom Gegenstand zum Sein. Von Meinong zu Weber*, München: Trofenik.

Trofenik, Rudolf. 1972. »Franz Weber – Begründer der modernen Philosophie bei den Slowenen«. V: Anton Terstenjak (ur.). *Vom Gegenstand zum Sein. Von Meinong zu Weber*, München: Trofenik, 139-152.

Veber, France (1939). *Vprašanje stvarnosti*, Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.

Uršič, Marko (ur.). 2016. *Pozabljena generacija filozofov. Zbornik razprav s simpozija o življenju in delu doktorandov Franceta Vebra na filozofski fakulteti v Ljubljani*. Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete.

Verbinc, Franc. 1981. *Filozofski tokovi na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani.

Žlebnik, Leon. 1939. »Uspehi ljubljanske filozofske šole«, *Jutro*, 2. februar, 9.

¹ Gl. Trstenjak, 1972: 15; Trofenik, 1972: 150.

² Gl. Med drugim Pihlar, Tanja, Pust Anton (ur.). 2013. *Podoba dr. Ludvika Bartlja, filozofa in teologa*. Ljubljana: samozaložba A. Pust.; Virk, Tomo. 2014. *Vebrov učenec. Klement Jug: osebnost, diskurz, legenda*. Ljubljana: literarno-umetniško društvo Literatura.

³ Za bibliografijo gl. Verbinc, 1970 ter Stock in Stock, 1990.

⁴ Gl. Pihlar, Tanja: O ustanovitvi in dejavnostih Slovenskega filozofskega društva v času pred drugo svetovno vojno. Interni vir: <http://www.sfd-drustvo.si/odrustvu.html>

⁵ Gl. Sodnik, Alma. 1930. »Franz Webers System der Ästhetik«. *Achiv für systematische Philosophie und Soziologie* 34, 230-266. Trstenjak, Anton. 1939. »Ein neuer Weg zur Seinsphilosophie«. *Divus Thomas. Jahrbuch für Philosophie und spekulative Theologie*, 17, 327-359. Trstenjak pri Vebri ni študiral, vendar se je intenzivno posvečal njegovi filozofiji. O njegovi etiki je napisal obširno disertacijo, ki jo je leta 1929 ubranil na univerzi v Innsbrucku (*Die Begründung der Ethik nach Franz Veber – Utemeljitev etike po Francetu Vebri*). O Vebrovi filozofiji je objavil tudi več razprav v slovenskem jeziku; bil je tudi urednik zbornika *Vom Gegenstand zum Sein*, ki je izšel ob njegovi osemdesetletnici.

⁶ Vebra je po vojni na filozofskem seminarju nasledila Alma Sodnik. Po vojni je nekaj časa predaval tudi Cene Logar, leta 1949 so ga iz političnih razlogov odstranili iz seminarja in ga zaprli na Golem otoku.

⁷ Gogala se je npr. uveljavil kot pedagog, Žlebnik kot pedagog in psiholog, Bartol kot pisatelj, dramatik in esejist, Trofenik kot pravnik in založnik, Trstenjak kot psiholog, antropolog, filozof in teolog, če naj omenim le nekatere.

⁸ Imel jih je več kot njegovi sodelavci na Filozofski fakulteti in celo več kot drugi profesorji na celotni Univerzi v Ljubljani (gl. Cindrič, 2015: 10).

⁹ V njem so zbrane razprave s simpozija »O življenju in delu doktorandov Franceta Vebra«, ki je potekal leta 2015 na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

¹⁰ Večina jih je ohranjenih v tipkopisu in rokopisu v arhivu Filozofske fakultete (Jugova disertacija, ki je dobila zelo visoko oceno, je na žalost izgubljena), nekaj jih je bilo objavljenih tudi v knjižni obliki.

¹¹ To je nato predložil kot svojo inavguralno disertacijo, ki ji je dodal kratek povzetek v slovenskem jeziku.

¹² Rodil se je 18. novembra 1914 v Mariboru, kjer je obiskoval osnovno šolo in pet razredov realne gimnazije. Nato je vstopil na tamkajšnje učiteljske, ki ga je končal leta 1934 z odličnim uspehom. Leta 1937 je maturiral kot privatist na l. državni realni gimnaziji v Ljubljani. Leta 1934 se je vpisal na Filozofsko fakulteto Univerze kralja Aleksandra I. (filozofija, pedagogika, nemški jezik), diplomiral je junija 1938 z odličnim uspehom. Leta 1936 je dobil svetosavsko nagrado za spis »Čutno in umsko dojetje«. Za ustni rigoroz (opravi ga je 30. 11. 1939) in disertacijo je dosegel oceno 9. Promoviral je 15. 12. 1939 (Cindrič, 2015: 161). Pozneje je optiral in emigriral v Velikonemški raj; kot pripadnik nemške vojske je padel leta 1941.

¹³ To je bil nedvomno tedaj viden uspeh, saj so o tem poročali tudi v dnevnih časopisih. Nekaj let mlajši Vebrov doktorand Leon Žlebnik je pisal o tem za *Jutro* (gl. Žlebnik, 1939).

¹⁴ Pri tem sprva sploh ni niti nobene razlike med jazom in njegovim doživljanjem, niti med jazom in telesom.

¹⁵ Kot bomo še videli, Lešanc razlikuje dve različni stopnji zavesti, nižjo naintencionalno in višjo ali duhovno intencionalno stopnjo.

¹⁶ Rodil se je 11. 9. 1898 v Benkovcu v Dalmaciji, kjer je obiskoval tudi osnovno šolo. Po maturi, ki jo je opravil leta 1920 na Veliki realki v Splitu, se je vpisal na ljubljansko univerzo, kjer je leta 1930 diplomiral. 1933 je opravil izpit za srednješolskega profesorja filozofije. Leta 1926 je nastopil državno službo in je poučeval na različnih srednjih šolah in gimnazijah v Ljubljani: na Tehniški srednji šoli (1926-1930), Državnem učiteljski (1930-1935) in nato na Državni klasični gimnaziji. Promoviral je 27. 6. 1940. Že kot študent je bil član različnih društev in organizacij; objavil je številne prispevke s politično, kulturno, sociološko in filozofsko vsebino v različnih časopisih in revijah po vsej nekdanji Jugoslaviji ter nekaj publikacij v knjižni obliki. (gl. Cindrič, 1915: 183-190.)

¹⁷ V svojem poročilu k disertaciji, ki je bila skupaj z ustim izpitom ocenjena z 9, je Veber med drugim zapisal: »Priložena disertacija (pomeni) prvi poizkus take čiste analitične psihologije ali prave fenomenologije našega patriotskega doživljanja in zato kandidatu razen same metode, ki je za delo potrebna, tudi ni bilo potrebno navajanje starejše in na drugačnih osnovah zgrajene literature o tem vprašanju. Disertacija nima namena, da da zgodovinsko-razvojni pregled tega vprašanja, temveč da na podlagi moderne psihologije iznese novo in neposredno razumevanje same narave patriotskega čustvovanja» (cit. po Cindrič, 2015: 188).

¹⁸ Za razliko od Vebra razlikuje tudi med neživo stvarnostjo nižjega in višjega reda.

¹⁹ Za tovrstni stvarnosti sta značilni sili vztrajnosti in teže.

²⁰ Prvim pripadajo sile potence ali tendence, drugim pa čuti in nagoni.

²¹ Pripomniti velja, da Jurković nikjer ne govori izrecno o postvarjanju oz. zadevanju stvarnosti, čeprav ima nekaj podobnega v mislih, ko pravi, da stvarnost neposredno »prodira« v našo zavest (Jurković, 1941: 6), pri čemer je poudarek na aktivnosti stvarnosti in pasivnosti našega opazovanja.

²² Po Vebrovem psihološkem gravitacijskem zakonu imajo namreč potencialno energijo, da se spremenijo v nazorne predstave.

²³ Tovrstno razlikovanje je po njegovem mogoče tudi pri domišljijskih predstavah in mislih.

²⁴ Njegov pravi predmet je zato domovinska vrednota, ki je svojljna in vključuje uvodoma opisano živo in neživo stvarnost različnih redov.